جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۲۱ ، زمستان۹۵
وصول مقاله : ۹۵/۲/۱۳
تأیید نهایی : ۹۵/۸/۲۰
صفحات : ۱۱۲- ۹۵

سطح بندی و تحلیل تطبیقی درجه توسعه یافتگی مورد شناسی: شهرستان‌های استان کرمانشاه

دکتر فریدون بابایی اقدم[۱]، فتح الله ویسی ناب[۲]، خالد علی‌پور[۳]

چکیده

برای تخصیص بهینه منابع بایستی وضعیت توسعه‌یافتگی نواحی مختلف تبیین گردد. این پژوهش می‌کوشد تا درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص‌های مختلف توسعه را با روش توصیفی – تحلیلی و با بهره‌گیری از مدل HDI و شاخص موریس تعیین نماید. در راستای تحلیل بهتر فضایی توسعه، نتایج محاسبات با استفاده از نرم افزار Arcgis به ترسیم نقشه‌ها منجر شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل ۱۴ واحد اداری استان کرمانشاه می‌شود. ۵۵ متغیر مورد استفاده در این پژوهش، طوری انتخاب شده‌اند که بر تمام جنبه‌های توسعه شهرستان‌ها تاکید دارند. نتایج حاصل از پژوهش بیانگر آن است که شهرستان‌های استان به لحاظ توسعه در وضعیت مناسبی به سر نمی‌برند، زیرا به لحاظ مجموع شاخص‌ها در سطح استان هیچ شهرستانی نمره بالای ۰/۵ را کسب نکرده است که این امر لزوم هدفمندی برنامه‌ها را به منظور توسعه متوازن استان ضروری می‌نماید. همچنین نتیجه کلی تحقیق بیانگر آن است که، شاخص موریس کارآیی بیشتری نسبت به شاخص توسعه انسانی در تبیین وضعیت توسعه‌یافتگی مناطق محدوده مورد مطالعه را داراست.

کلید واژگان: توسعه، شهرستان‌های کرمانشاه، مدل HDI، شاخص موریس، درجه توسعه‌یافتگی.

۱. دانشیار، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز Sbabaei@Tabriz.u.ac.ir
۲. دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز (نویسنده مسئول) borhan.vasi@yahoo.com
۳. عضو باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد سردشت، دانشگاه آزاد اسلامی، سردشت khaled.alipour@gmail.com

مقدمه

امروزه کشورهای در حال توسعه، به منظور تقویت زیربناهای اقتصادی و اجتماعی خود، رهایی از وابستگی، رفع عدم تعادل‌های منطقه‌ای و در نهایت رسیدن به توسعه پایدار و همگانی، بسیج منابع و به خصوص تخصیص‌ها و تصمیم‌سازی‌های مدیریتی، نیازمند شناسایی امکانات و منابع خویش در سطوح ملی و منطقه‌ای هستند. با توجه به این امر که توزیع نامتعادل منابع و عوامل اقتصادی و اجتماعی، استعدادها و قابلیت‌های متفاوتی را برای مناطق مختلف به همراه داشته و از آنجا که یکی از بنیان‌های اطلاعاتی لازم برای برنامه ریزی صحیح ملی و منطقه‌ای، آگاهی از توانمندی‌های مناطق مختلف است، لذا تعیین موقعیّت و جایگاه مناطق مختلف به ویژه از نظر میزان برخورداری از امکانات توسعه، اهمیت ویژه‌ای دارد (زبردست،۱۳۸۰:۴). از طرفی دیگر شناخت و تجزیه و تحلیل وضع مناطق در زمینه‌های محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نخستین گام در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای است. با این کار تنگناها و محدودیت‌های مناطق مشخص شده و می‌توان برای رفع آن اقدام کرد (رضوانی، ۱۳۸۱ :۴۵۹ به نقل از شیخ بیگلو، ۱۳۹۰: ۵۵). سطح‌بندی توسعه، روشی برای سنجش توسعه مناطق است که اختلاف مکانی، فضایی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق را نشان می‌دهد و وضعیت هر یک از مناطق را نسبت به یکدیگر از نظر سطح توسعه مشخص می‌کند (جدیدی میاندشتی، ۱۳۸۳: ۱۸). نابرابری های منطقه‌ای را می‌توان به وسیله شاخص‌های عینی و ذهنی (درآمد، بهداشت، تلفن و غیره) مشخص نمود (Kutcherauer & at al, 2010: 18). در دهه‌های اخیر کاربرد مدل‌ها و روش‌های کمی و کیفی در برنامه‌ریزی به طور اعم و برنامه‌ریزی ناحیه‌ای به طور اخص مورد توجه فزاینده قرار گرفته است (آسایش و استعلاجی، ۱۳۸۲: ۱۰۶). بنابراین طرح‌ریزی الگوهای تحلیل مکانی با روش‌ها و الگوهای متفاوتی صورت می‌پذیرد که این الگوها به دلیل ساختار اطلاعاتی آن از یک‌سو و پیچیدگی‌ها، محدودیت‌ها و ویژگی‌های اجتماعی- اقتصادی نواحی از سوی دیگر خطاهای آماری از سطح توسعه‌یافتگی را برای برنامه‌ریزان به وجود می‌آورند. در نتیجه به‌کارگیری روش تلفیقی در تحلیل توسعه‌یافتگی نواحی بسیار موثر و مفید است (طالشی و صالحی فرد، ۱۳۸۹: ۶۷). از این نکته هم نباید غافل شد که بررسی و شناخت وضعیت نواحی، قابلیت‌ها و تنگناهای آن در برنامه‌ریزی ناحیه‌ای از اهمیت بسزایی برخوردار است (موسوی، ۱۳۸۲: ۱). طوری که امروزه نابرابری ناحیه‌ای در بسیاری از کشورها چالشی اساسی در مسیر توسعه است (Shankar & Shah, 2003:1421).

برای شناخت توسعه‌یافتگی یا عدم توسعه‌یافتگی مناطق، به بررسی الگوی نابرابری‌های ناحیه‌ای، تفاوت‌های میان نواحی و بررسی میزان برتری یک مکان نسبت به ساختار مکان‌های مشابه در سطح مختلف نیاز است (نسترن و دیگران، ۱۳۸۹: ۸۳). البته باید گفت که توسعه و توسعه-یافتگی بسان معمایی است که بر تارک حیات نوع بشر جهان سومی تنیده شده و آن پیدا کردن راه ثواب و نجات است برای ادامه‌ی حیات مطلوب این جهان و گذر از مسیرهای پیچ در پیچ و سردرگم عقب‌ماندگی، کلید حل این معمّا بررسی وضعیت توسعه مناطق در شاخص‌های توسعه و برنامه‌ریزی بر اساس پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل هر منطقه است (پادروندی، ۱۳۹۲: ۸). بنابراین در این پژوهش سعی شده است تا با استفاده از روش توصیفی – تحلیلی و در راستای کسب این شناخت (وضعیت توسعه) با گردآوری شاخص‌ها و سنجه‌های مختلف توسعه ضمن بررسی وضعیت توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه با استفاده از مدل HDI[۳] و شاخص موریس، نتایج یافته‌های این دو مدل با همدیگر مقایسه شود. در نهایت جهت رسیدن به توسعه متعادل در استان با توجه به اینکه شناخت موقعیت و چگونگی توزیع امکانات توسعه در شهرستان‌های استان پیش‌نیاز تدابیر و اقدامات اندیشیده شده تلقی می‌گردد پیشنهاداتی ارائه شده است.

فرضیات تحقیق

- شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص‌های مختلف توسعه دارای وضعیت نامناسبی هستند.

1- Human Development Index

- مدل شاخص ترکیبی توسعه انسانی مدلی مناسب برای سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه می‌باشد.
- شاخص موریس روشی مناسب برای سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه می‌باشد.

اهداف تحقیق

- بررسی وضعیت توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص‌های مختلف توسعه (اقتصادی، اجتماعی – جمعیتی، آموزشی – فرهنگی، زیربنایی- مسکن و بهداشتی – درمانی).
- تحلیل تطبیقی نتایج درجه بندی توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه در دو مدل شاخص ترکیبی توسعه انسانی (HDI) و شاخص موریس.

پیشینه تحقیق

گام نخست در زمینهٔ کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای باید با مطالعه وضع موجود و بیان شفاف و علمی میزان و نوع نابرابری‌های منطقه‌ای برداشته شود. در این راستا، در کشور ما، مطالعاتی ارزنده پیرامون موضوع‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره در سطوح استانی و شهرستانی صورت گرفته که در بسیاری از آن‌ها از مدل-های و فنون کمی بهره گیری شده است.

- حکمت نیا و موسوی (۱۳۸۳) در مقاله خود تحت عنوان (بررسی و تحلیل روند تغییرات سطوح توسعه و نابرابری-های ناحیه‌ای در استان یزد طی سال‌های ۱۳۷۵ – ۱۳۵۵) به این نتیجه رسیدند که میزان نابرابری در این مدت در شاخص‌های مورد بحث به جز شاخص‌های جمعیتی کاهش یافته است.
- آهنگری و سعادت مهر (۱۳۸۶) به مطالعه تطبیقی سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان لرستان به تفکیک بخش‌های اقتصادی و اجتماعی پرداخته‌اند و شهرستان‌های استان به لحاظ توسعه را در هر بخش، رتبه بندی و ضریب نابرابری بین آن‌ها محاسبه گردید که میزان این ضریب نشان دهنده افزایش نابرابری‌ها می‌باشد.
- زیاری و دیگران (۱۳۸۹) در مقاله‌ای تحت عنوان (سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی به روش HDI) با استفاده از ۳۱ متغیر در قالب شاخص‌های مختلف در سه مقطع زمانی ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ وضعیت توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی را مشخص کردند که نتایج نشان داد میان شهرستان‌های استان به لحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه تفاوت اساسی وجود دارد و این شهرستان‌ها قابل رتبه‌بندی در سه گروه برخوردار، نیمه برخوردار و محروم هستند که با گذشت زمان بر میزان برخورداری آن‌ها افزوده شده است.
- رضایی و عطار (۱۳۹۰) در پژوهشی با بهره‌گیری از مدل HDI سطوح برخورداری شهرستان‌های استان فارس را تعیین و تحلیل کرده‌اند. که نتایج بیانگر آن است در استان فارس شهرستان توسعه‌یافته به لحاظ مجموع شاخص‌های مورد مطالعه وجود ندارد و شاخص‌های آموزشی و زیرساختی در شرایط مطلوب از شاخص‌های دیگر قرار دارند.
- اطاعت و شجاعی نسب (۱۳۹۲) در پژوهشی به سنجش شاخص‌های توسعه یافتگی در استان‌های کشور طی سال-های ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۸ پرداخته‌اند که نتایج این تحقیق بیانگر آن است که، ارزیابی فرایند توسعه در استان‌های مختلف ایران به صورت تطبیقی بیانگر عدم توازن در توسعه یافتگی در آن‌ها بوده و شکاف توسعه در برنامه چهارم توسعه در مقایسه با برنامه سوم نه تنها ترمیم نشده، بلکه روند افزایشی نیز داشته است.
- ویسی ناب و دیگران (۱۳۹۲) در پژوهشی به بررسی وضعیت توسعه انسانی در کشورهای شبه قاره هند پرداخته اند که نتایج بیانگر آن است کشورهای شبه قاره هند در وضعیت مناسبی به لحاظ شاخص توسعه انسانی قرار ندارند.
- احمدی و توکلی (۱۳۹۵) در پژوهش خود ضمن بررسی وضعیت پایداری محلات شهر سردشت، نشان دادند که محله‌های آشان، سرچاوه، فرهنگیان و ترمینال دارای شرایط مطلوب و محله های سه راه مارغان و گرده سور دارای شرایط نامطلوب و کمترین میزان پایداری هستند.

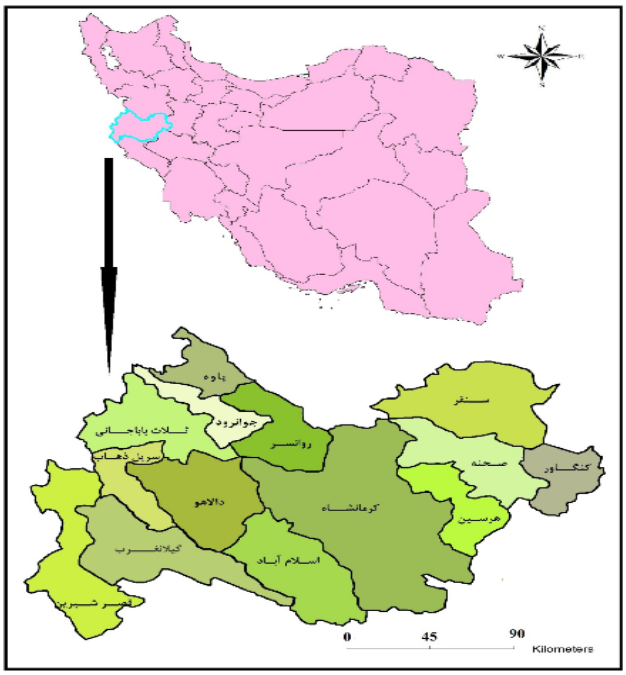
- باهاتیا و رای (۲۰۰۴) با استفاده از ۲۳ شاخص به کمک روش تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی به تعیین سطح توسعه ۳۸۰ بلوک در ۳۲ منطقه هندوستان در سال ۲۰۰۱ پرداختند که در نهایت ۵۶ بلوک را توسعه یافته، ۱۵۶ بلوک را نسبتاً توسعه یافته، ۱۱۶ بلوک را کمتر توسعه یافته و ۵۲ بلوک را توسعه نیافته معرفی کردند.

- مریام نوری (۲۰۰۸) در پژوهشی با عنوان اندازه گیری توسعه پایدار، نتایج حاصل از یک تحلیل در ۸ بعد توسعه پایدار را در فرانسه مورد مطالعه قرار داده است. وی بر این واقعیّت تاکید می‌کند که هیچ شاخصی کامل نیست و هیچ کس نمی‌تواند در مورد توسعه پایدار نظر جامعی بدهد. و با توجه به این تحقیق، شاخص‌ها نتایج مختلفی را نشان می‌دهند و به نظر وی در طی سال مورد بررسی، حرکت فرانسه به سمت توسعه پایدار روند کندی داشته است.

- میرون و همکاران (۲۰۰۹) در مقاله‌ای با عنوان شاخص های رشد اقتصاد منطقه‌ای در رومانی بر پایه ۹ شاخص توسعه و استفاده از روش تحلیل عاملی[۴] شاخص ترکیبی را برای ۸ منطقه کشور رومانی تهیه و این مناطق را سطح بندی کرد.

معرفی محدوده مورد مطالعه

بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰ استان کرمانشاه دارای ۱۹۴۵۲۲۷ نفر جمعیت می‌باشد. استان کرمانشاه در منتهی‌الیه غربی کشور از سه طرف دارای مرز داخلی با استان‌های (لرستان، کردستان، ایلام، همدان) و از یک سمت دارای مرز بین‌المللی با کشور عراق است. مختصات جغرافیایی آن بین ۳۶ و ۳۳ درجه و ۱۵ و ۳۵ درجه شمالی و ۲۴ و ۴۵ درجه تا ۳۰ و ۴۸ درجه طول شرقی قرار دارد. استان کرمانشاه از لحاظ تقسیمات کشوری در سال ۱۳۹۰ دارای ۱۴ شهرستان ۳۱ مرکز شهری ۸۶ دهستان و۲۷۹۳ آبادی دارای سکنه می‌باشد (سازمان آمار ایران، ۱۳۹۰).

شکل ۱. نقشه موقعیت جغرافیایی استان کرمانشاه در کشور *(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)*

1-Factor Analysis

روش تحقیق

در این پژوهش با بهره‌گیری از الگوی توصیفی - تحلیلی درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه مورد بررسی قرار می‌گیرد. در سنجش توسعه‌یافتگی از شاخص-های اقتصادی، بهداشتی - درمانی، زیربنایی- مسکن، اجتماعی- جمعیتی و آموزشی - فرهنگی استفاده شده است. آمار و اطلاعات مورد نیاز این شاخص‌ها از بانک‌های اطلاعاتی مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰، سالنامه آماری سال ۱۳۹۰ اطلاعات رسمی دستگاه‌های دولتی همانند آموزش و پرورش، بهداشت و درمان و غیره در سطح استان جمع‌آوری و تدوین گردید. جامعه آماری در این پژوهش شهرستان‌های استان کرمانشاه بر اساس سرشماری سال۱۳۹۰ می‌باشد که شامل ۱۴ شهرستان است.

در راستای تعیین میزان توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان بر اساس شاخص‌های انتخابی از مدل HDI و شاخص موریس استفاده گردید. به این ترتیب که نخست شهرستان‌های استان به لحاظ تک‌تک شاخص‌های وضعیت توسعه‌یافتگی آن‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای EXCEL و SPSS مورد سنجش قرار گرفته و سپس شهرستان‌های استان به لحاظ مجموع شاخص‌ها (ترکیب کردن نتایج شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی- جمعیتی، زیربنای - مسکن، آموزشی- فرهنگی و بهداشتی - درمانی) با هم مقایسه شده‌اند. در ادامه به منظور تحلیل بهتر فضایی – مکانی توسعه در سطح استان نتایج محاسبات به صورت نقشه و با استفاده‌ازنرم‌افزار ARC GIS ترسیم‌شده است.

مبانی نظری تحقیق

در جهان کنونی، توسعه همه جانبه با سرعتی بسیار شدید در حال گسترش است و گستره عظیم بشری را در تمام نقاط عالم تحت تأثیر خود قرار داده است. عقب ماندن از آن به معنای دور ماندن از علم و فرهنگ و تجربه های جهانی و زیستن در عصری عقب تر از کشورهای دیگر و جهان پرتغیر است. تا سال ۲۰۲۵ پیش بینی می شود که حدود ۶۵ درصد جمعیت جهان، در نواحی و مناطق شهری زندگی کنند (Kaya & Curran, 2006: 19).

اصطلاح توسعه به صورت فراگیر پس از جنگ جهانی دوم مطرح شده است. این پدیده مقوله ارزشی، چند بعدی پیچیده است. توسعه در مفهوم وسیع آن یعنی بهبود در کیفیت سطح زندگی از همه ابعاد آن، یعنی چیزی بیش از افزایش درآمد، یعنی آموزش بهتر، بهبود استانداردهای بهداشتی و تغذیه، کاهش فقر، محیط زیست بهتر و برابری اقتصادی و اجتماعی بالاتر در برخورداری از امکانات و فرصت‌ها، آزادی بیشتر فردی و زندگی غنی‌تر فرهنگی است. در ادبیات توسعه به طور کلی سه طرّز تلقی از مفهوم توسعه ارائه شده است؛ توسعه به مثابه‌ی یک مجموعه اقدامات مشخص، توسعه به مثابه‌ی فرآیند تغییر و تحولات بنیادی و بالاخره توسعه به مثابه مجموعه‌ای از دستاوردها و اقدامات مشخص. در این میان اگرچه همواره پیشرفت اقتصادی یکی از عوامل مهم توسعه بوده و هست، اما تنها عامل و دلیل آن نیست یا به عبارتی توسعه صرفاً پدیده‌ای اقتصادی نیست بلکه توسعه یعنی تغییرات کیفی در سطح رشد و درآمد همگانی است. بنابراین هدف اصلی توسعه باید ضمن حذف نابرابری‌ها ایجاد یک الگوی مطلوب رشد درآمد همگانی برای تمام اقشار جامعه باشد (تودارو، ۱۳۶۴ :۱۷). مهم‌ترین مسئله در برقراری توسعه‌ی پایدار شهری، توجه به شاخص‌های اقتصادی، محیطی، اجتماعی و ... در شهرها در بستر برنامه‌ریزی است (Arbakaf, 2008,28) لذا با توجه به اینکه هدف اصلی توسعه حذف نابرابری‌هاست، بهترین مفهوم توسعه، رشد همراه با عدالت اجتماعی است. عدم توازن در بین مناطق در جریان توسعه، موجب ایجاد شکاف و تشدید نابرابری-های منطقه‌ای می‌شود که خود مانعی در مسیر توسعه است، بنابراین هدف کلی برنامه‌ریزی منطقه‌ای و یا توسعه اقتصادی برقراری عدالت اجتماعی و توزیع رفاه و ثروت در بین افراد جامعه است. بر این اساس مطالعه نابرابری و ناپایداری‌های اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و رفاه منطقه-ای و استانی، یکی از اقدامات ضروری و پایه‌ای برای برنامه‌ریزی و اصلاحات در جهت تأمین رشد اقتصادی همراه با عدالت اجتماعی و اصلاح آرایش فضایی اقتصاد ملی و منطقه‌ای می‌باشد. چنانکه در بیشتر مجامع جهانی از نگاه و توجه به آیندگان در توسعه، عدالت اجتماعی در

برخورداری از منابع نتیجه‌گیری شده است (Mirkov,2009:49). این امر می‌تواند تخصیص منابع را با هدّف رفع نابرابری‌های منطقه‌ای تحت تأثیر قرار دهد، و چون نواحی و مناطق جغرافیایی، سیستم‌های بازی می‌باشند در نتیجه به همگرایی ناحیه‌ای با سایر نواحی و کل سیاره زمین برخورد می‌کنیم. از طرف دیگر یکی از الزامات اساسی فرایند توسعه پایدار ملی، توجه به ویژگی‌های منطقه‌ای با استفاده از مجموعه‌ای از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی است تا ضمن شناسایی این تفاوت‌ها، بتوان منابع را به صورت بهینه به مناطق مختلف تخصیص داد (پوراصغرسنگاچین و دیگران، ۱۳۹۲: ۴۵). لذا می‌توان گفت که توسعه و توسعه پایدار، به همان میزانی که دارای ابعاد محلی است، به همان اندازه نیز دارای ابعاد جهانی می‌باشد. به عبارتی در توسعه پایدار یک نوع کنش متقابل بین فرایندهای محلی و جهانی دیده می‌شود در واقع از این منظر است که می‌توان گفت که توسعه و توسعه پایدار همه زوایای زندگی انسان امروزی و نسل‌های آینده در یک پهنه‌ی وسیع(ابعاد سیاره‌ای و محلی) را در بر می‌گیرد.

شاخص‌های مورد بررسی در تحقیق

در این پژوهش با توجه به این که جمعیت هر کدام از شهرستان ها با هم اختلاف داشتند، این شاخص ها که مشتمل بر ۵۵ متغیر بوده‌اند، جهت همسان‌سازی برای جمعیت ۱۰۰۰۰ هزار نفر محاسبه شده است.

به طور کلی تحلیل و بررسی رابطه بین شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش بیانگر آن است که اگر قصد بر آن باشد که وضعیت کلی توسعه‌یافتگی یک منطقه مشخص شود باید کل شاخص‌ها که نشان دهند وضعیت توسعه و پیشرفت یک منطقه است انتخاب شود و از طریق یک شاخص مثلا اقتصادی نمی‌توان با قاطعیت مشخص کرد که یک منطقه وضعیت مناسب، یا نامناسبی به لحاظ توسعه‌یافتگی دارد. بنابرین تمام شاخص‌ها با همدیگر همبستگی بالایی دارند و بر هم تاثیر گذار هستند مثلا زمانی که وضعیت یک منطقه به لحاظ اقتصادی یا آموزشی مناسب باشد می‌توان بیان داشت که وضعیت بهداشت آن منطقه نیز مناسب است. همچنین در انتخاب متغیرهای مربوط به یک شاخص باید کاملا دقت شود و متغیرهای انتخاب شود که بیانگر تمام جنبه‌های توسعه باشد انتخاب شود یعنی نه تنها متغیرهای مربوط به شهر، متغیرها مناطق روستایی نیز در نظر گرفته شود. در این پژوهش با عنایت به این موضوع و مطالعه کتاب‌ها و مقالات متعدد در زمینه توسعه، کل شاخص‌ها و متغیرهای مربوط به آن طوری انتخاب شده‌اند که بیانگر تمام جنبه‌های توسعه باشند.

اقتصادی:

۱- نرخ اشتغال ۲- نسبت جمعیت فعال به کل جمعیت شهرستان ۳- سرمایه (هزار ریال) شرکت‌های تعاونی روستایی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت روستایی ۴- تعداد واحدهای بانکی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۵- تعداد شرکت تعاونی کشاورزی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۶- تعداد کارگاه‌های صنعتی با ده نفر کارکن و بیشتر به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۷- فرصت‌های شغلی موجود به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۸- متقاضیان کار ثبت نام شده از هر ۱۰۰۰۰ نفر ۹- تعداد جایگاه بنزین به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۱۰- نسبت مساحت اراضی زراعی هر شهرستان به مساحت شهرستان ۱۱- تعداد شرکت‌های تعاونی معدن به ازاء ۱۰۰۰۰ نفر .

آموزشی - فرهنگی:

۱- نرخ باسوادی ۲- تعداد چاپخانه به ازاء ۱۰۰۰۰ نفر ۳- تراکم دانش آموزان در کلاس ابتدایی ۴- نسبت کلاس درس به دانش آموزان راهنمایی ۵- تراکم دانش آموزان در کلاس پیش دانشگاهی ۶- فارغ‌التحصیلان پنجم ابتدایی از هر ۱۰۰۰۰ نفر ۷- تعداد کتابخانه‌های عمومی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۸-تعداد مساجد به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۹- کتاب‌های موجود در کانون فکری کودکان و نوجوانان به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۱۰- تعداد سالن نمایش به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۱۱- تعداد آموزش یاران نهضت به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر.

بهداشتی- درمانی:

۱- امید به زندگی ۲- مراکز بهداشتی درمانی وابسته به دانشگاه به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۳- خانه بهداشت فعال

روستا به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت روستایی ۴- تعداد داروخانه به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۵- تعداد پزشکان به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۶- واکسیناسیون انجام شده برای فلج اطفال به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۷- موارد مراجعه به کلینیک‌های بهداشت و تنظیم خانواده به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۸- جمعیت روستایی تحت پوشش خانه بهداشت‌ها ۹- تعداد تخت فعال به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۱۰- تعداد پایگاه بهداشت شهری به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۱۱- تعداد آزمایشگاه‌ها به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر .

زیر بنایی و مسکن:

۱- سهم راه‌های روستایی آسفالته از کل راه‌های روستایی ۲- نقاط روستایی دارای تلفن ۳- درصد خانوارهای دارای برق ۴- درصد خانوارهای دارای تلفن ۵- درصد خانوارهای دارای آب ۶- تلفن ثابت به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۷- سهم مشترکین خانگی برق نسبت به کل مشترکین برق ۸- سهم پروانه های ساختمانی صادر شده بازرگانی نسبت به کل پروانه‌ها صادر شده ۹- تعداد انشعاب آب خانگی شهری به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت شهری ۱۰- تعداد روستاهای دارای برق به ازاء ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت روستایی ۱۱- تعداد چاه عمیق به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر .

اجتماعی- جمعیتی:

۱- تراکم جمعیت ۲- درصد شهرنشینی ۳- تعداد ازدواج به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۴-تعداد طلاق به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۵- خانوارهای معمولی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۶- تعداد فوت شدگان از هر ۱۰۰۰۰ نفر ۷- واحدهای حمایت از خانوارهای بی سرپرست به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر ۸- واحدهای ارایه دهنده خدمات اجتماعی روستایی به ازاء هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت روستایی ۹- تعداد نفرات تحت پوشش بیمه بیکاری از هر ۱۰۰۰۰ نفر ۱۰- بیمه شدگان خدمات درمانی از هر ۱۰۰۰۰ نفر ۱۱- بیمه شدگان زیر پوشش سازمان تأمین اجتماعی از هر ۱۰۰۰۰ نفر.

تکنیک‌های تحقیق:

شاخص ترکیبی توسعه انسانی:

شاخصی است ترکیبی برای سنجش متوسط دستیابی کشورها به سه بعد اساسی توسعه انسانی (امید به زندگی، درصد باسوادی و درآمد سرانه) (UNDP, 2011:2, Grimm, 2007: 25). ساختار کلی مدل به شرح زیر می‌باشد:

اولین مرحله در این روش، تعریف اندازه محرومیتی است که هر منطقه از لحاظ شاخص‌های مورد مطالعه دارد.

$$I_{ji} = \frac{x_j^{max} - x_{ij}}{x_j^{max} - x_j^{min}} \quad (۱)$$

دومین مرحله در این روش، تعریف شاخص میانگین برای هر یک از مناطق و شهرها و ...می‌باشد.

$$I_{ji} = 1/N \sum Xij \quad (۲)$$

مرحله سوم در این روش، محاسبه توسعه انسانی است که مقدار آن مابین صفر و یک است. مقدار بدست آمده هرچقدر به یک نزدیک‌تر باشد نشان دهنده درجه توسعه‌یافتگی است.

$$HDI= (1-Xi) \quad (۳)$$

با انجام این محاسبات و مشخص شدن میزان شاخص ترکیبی توسعه انسانی برای هر یک از مناطق جهت مشخص نمودن تفاوت مابین شهرستان‌ها و برای مقایسه روشن‌تر و قابل درک نتایج این مدل با نتایج شاخص موریس می‌توان آن‌را به پنج دسته: سطح توسعه‌یافتگی بسیار بالا (۰/۷۹ – ۱)، بالا (۰/۶۹ – ۰/۷۹)، متوسط (۰/۵۲۲ – ۰/۶۹)، پایین (۰/۳۸ – ۵۲) و سطح توسعه-یافتگی بسیار پایین (۰/۳۸ به پایین) تقسیم بندی نمود (UNDP:2010).

شاخص موریس:

روش موریس جزء روش‌های است که برنامه عمران سازمان ملل آن‌را برای درجه بندی نواحی از لحاظ توسعه‌یافتگی (کالبدی- انسانی) به کار برده است (دلیر، ۱۳۸۸: ۱۵۲). برای محاسبه شاخص توسعه‌یافتگی موریس از رابطه زیر استفاده می‌شود :

$$YIJ = \frac{xji - xjimin}{xjimax - xjimin} \times 100 \quad (۴)$$

که در آن Yij شاخص ناموزون موریس Xji متغیر J ام از هر i ام Xjimin حداقل مقدار j ام از هر i ام Xjimax حداکثر مقدار j ام از هر i ام. در نهایت برای پیدا کردن شاخص نهایی توسعه برای هر واحد از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$D.I = \frac{\sum Yij}{N} \qquad (۵)$$

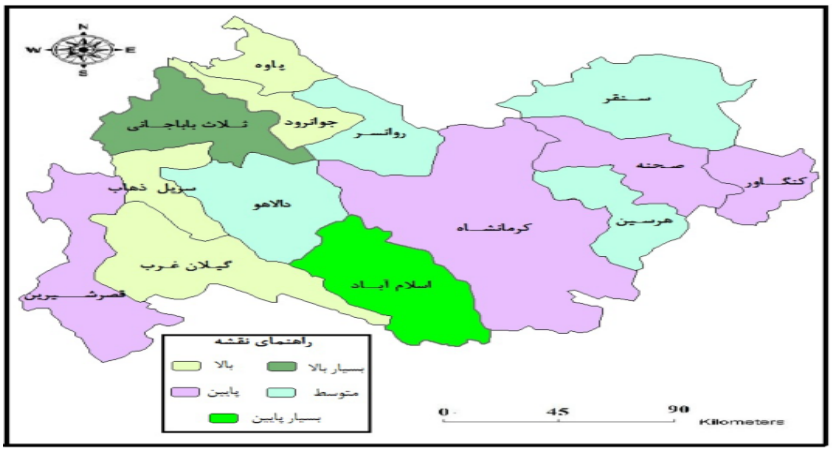
که D.I شاخص نهایی توسعه، $\sum Yij$ مجموع شاخص‌های ناموزون موریس و N تعداد شاخص می‌باشد.

ضریب شاخص موریس بین صفر تا ۱۰۰ نوسان دارد که هر چقدر به ۱۰۰ نزدیک‌تر باشد نشان دهنده توسعه‌یافتگی بیشتر است. بنابراین برای مشخص کردن درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌ها و مقایسه نتایج این مدل با مدل HDI از ۵ گروه سطح بندی: توسعه بسیار بالا (۷۹-۱۰۰)، بالا (۶۹-۷۹)، متوسط (۵۲/۲-۶۹)، پایین (۳۸-۵۲) و بسیار پایین (۳۸ به پایین) استفاده می‌نماییم.

نتایج و بحث (مقایسه شهرستان‌های استان به لحاظ شاخص‌های مختلف)

۱. شاخص اقتصادی

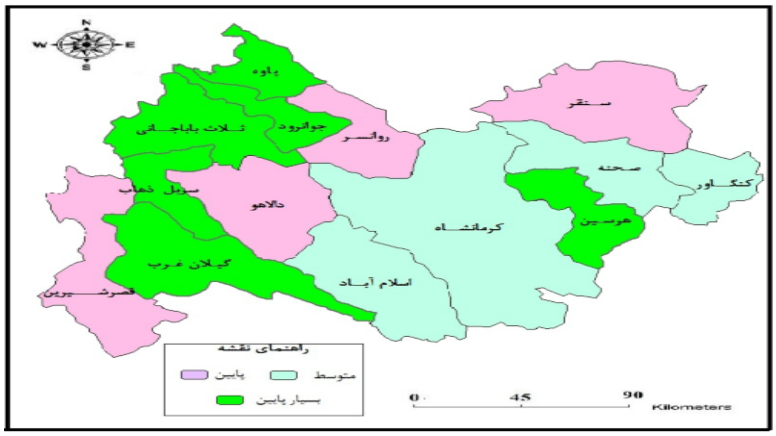
مدل HDI: بر اساس این مدل در سطح استان، شهرستان ثلاث باباجانی با رقم توسعه‌یافتگی ۰/۸۷ دارای سطح توسعه‌یافتگی بسیار بالا و شهرستان‌های جوانرود، پاوه، گیلان غرب و سرپل ذهاب با ارقام ۰/۷۴، ۰/۷۲ و ۰/۷۲ و ۰/۶۹ به لحاظ توسعه‌یافتگی در سطح بالاتری نسبت به شهرستان‌های دیگر قرار دارند. ۴ شهرستان هرسین، سنقر، دالاهو و روانسر در سطح توسعه‌یافتگی متوسط، شهرستان‌های قصر شیرین، کنگاور، کرمانشاه و صحنه در سطح توسعه‌یافتگی پایین و در نهایت شهرستان اسلام‌آباد با رقم ۰/۳۲ در سطح توسعه‌یافتگی بسیار پایین قرار دارد (جدول ۱)، (شکل ۲).

شکل ۲- وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص اقتصادی بر اساس نتایج مدل HDI

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

شاخص موریس: بر اساس این مدل در سطح استان ۴ شهرستان اسلام‌آباد، صحنه، کرمانشاه و کنگاور به ترتیب با ارقام ۶۸/۸، ۵۵/۵۷،۶/۶ و ۵۴/۸ دارای سطح توسعه‌یافتگی متوسط، ۴ شهرستان قصر شیرین، روانسر، دالاهو و سنقر دارای سطح توسعه‌یافتگی پایین و شهرستان‌های هرسین، سرپل ذهاب، گیلان غرب، پاوه، جوانرود و ثلاث باباجانی به لحاظ توسعه‌یافتگی در سطح بسیار پایینی قرار می‌گیرند (جدول ۲)،(شکل ۳).

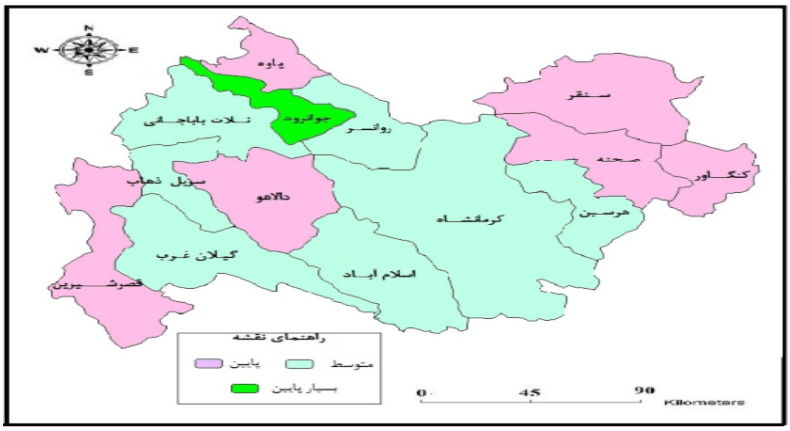

شکل ۳. وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص اقتصادی بر اساس نتایج شاخص موریس

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۳)

۲. شاخص بهداشتی – درمانی:

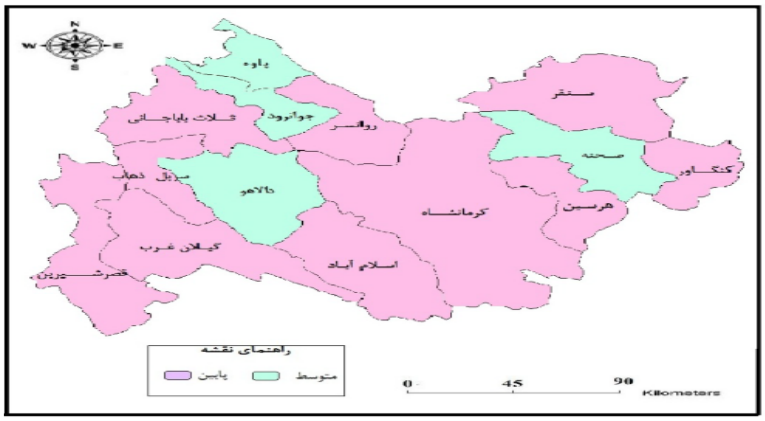
مدل HDI: نتایج این مدل نشان می‌دهد که کل شهرستان به لحاظ این شاخص وضعیت مناسبی ندارد؛ زیرا در سطح استان هیچ شهرستانی توسعه یافته نمی‌باشد، یعنی ۵۰ درصد شهرستان‌های استان که شامل هفت شهرستان کرمانشاه، گیلان غرب، هرسین، سرپل ذهاب، روانسر، ثلاث باباجانی و اسلام آباد می‌باشند در وضعیت توسعه‌یافتگی متوسطی قرار دارند و شهرستان‌های کنگاور، قصر شیرین، سنقر، صحنه، دالاهو و پاوه به ترتیب با ارقام ۰/۵، ۰/۴۹، ۰/۴۹، ۰/۴۲، ۰/۴۱ و ۰/۳۹ در سطح پایینی از توسعه قرار دارند. شهرستان جوانرود با رقم توسعه‌یافتگی ۰/۳۷ در سطح بسیار پایینی از توسعه قرار دارد (جدول ۱)، (شکل ۴).

شکل ۴. وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص بهداشتی- درمانی بر اساس نتایج مدل HDI

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

شاخص موریس: نتایج این مدل عکس نتایج مدل HDI را نشان می‌دهد، زیرا در مدل HDI شهرستان جوانرود دارای وضعیت نامناسبی بر اساس سطح توسعه‌یافتگی بود اما در این مدل با وصف آن که در سطح متوسطی از توسعه‌یافتگی قرار دارد اما وضعیت بهتری نسبت به شهرستان‌های دیگر دارد. شهرستان‌های جوانرود، پاوه، دالاهو و صحنه که ۲۸/۵۷ درصد شهرستان‌های استان را تشکیل می‌دهند با ارقام ۶۳/۵، ۶۱/۲، ۵۹/۶ و ۵۸/۷ دارای سطح توسعه‌یافتگی متوسط و گیلان غرب، هرسین، سرپل ذهاب، روانسر، ثلاث باباجانی، اسلام آباد، کنگاور، قصر شیرین، سنقر و کرمانشاه دارای سطح توسعه‌یافتگی پایینی می باشند (جدول ۲)، (شکل ۵).

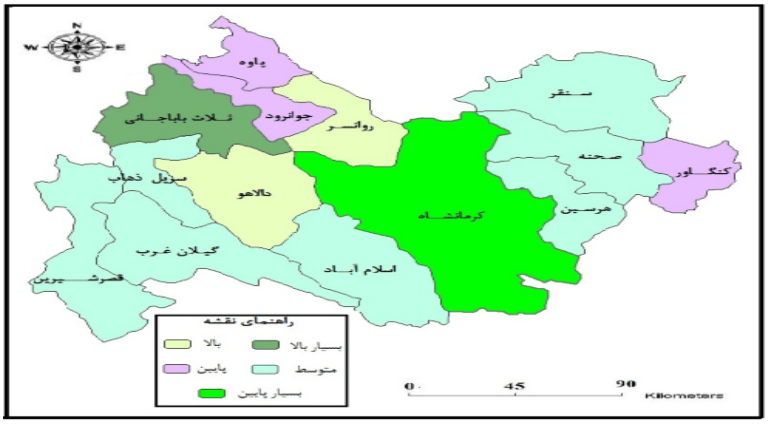

شکل ۵. وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص بهداشتی- درمانی بر اساس نتایج شاخص موریس

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

۳. شاخص اجتماعی- جمعیتی:

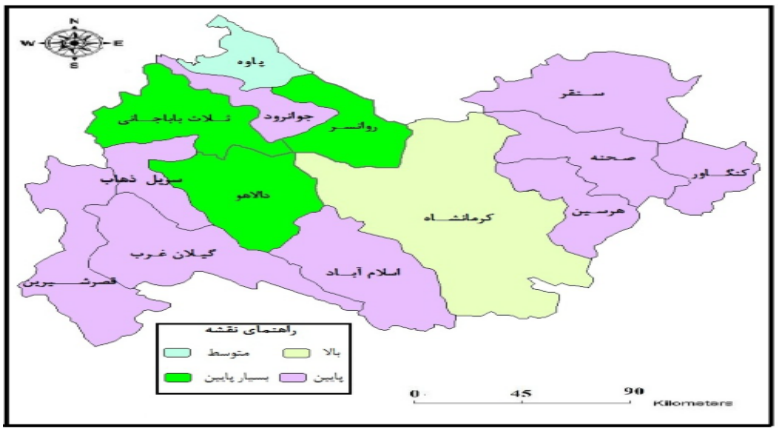
مدل **HDI**: همان‌گونه که شکل شماره ۶ نشان می‌دهد طبق نتایج این مدل تنها شهرستان ثلاث باباجانی با ضریب توسعه‌یافتگی ۰/۸۰ دارای سطح بسیار بالای از توسعه نسبت به شهرستان‌های دیگر قرار دارد. شهرستان-های دالاهو و روانسر با ارقام ۰/۷۰ و ۰/۶۹ در سطح توسعه بالا، بیشتر شهرستان‌های استان یعنی ۵۰ درصد شهرستان‌ها (هرسین، گیلان غرب، قصر شیرین، صحنه، سرپل ذهاب، سنقر و اسلام‌آباد) در سطح توسعه‌یافتگی متوسط، شهرستان‌های پاوه، جوانرود و کنگاور در سطح توسعه پایین و در نهایت شهرستان کرمانشاه با ضریب ۰/۲۹ در سطح بسیار پایینی قرار دارد (جدول ۱)، (شکل ۶).

شکل ۶. وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص اجتماعی- جمعیتی بر اساس نتایج مدل HDI

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

شاخص موریس: نتایج این مدل بیانگر آن است که در سطح استان هیچ شهرستانی در سطح بسیار بالای از توسعه قرار ندارد و تنها شهرستان کرمانشاه با ضریب توسعه‌یافتگی ۷۱ در مرتبه بالای از توسعه قرار دارد. شهرستان پاوه با ضریب ۵۴/۲ در سطح متوسطی قرار دارد و ۶۴/۲۸ درصد شهرستان‌ها (هرسین، گیلان غرب، قصر شیرین، صحنه، سرپل ذهاب، سنقر، اسلام‌آباد، جوانرود و کنگاور) در سطح پایین توسعه قرار دارند. در نهایت شهرستان‌های روانسر، دالاهو و ثلاث باباجانی با ضریب‌های ۳۱/۵، ۳۰ و ۲۰ در سطح بسیار پایینی از توسعه قرار دارند (جدول ۲)، (شکل ۷).

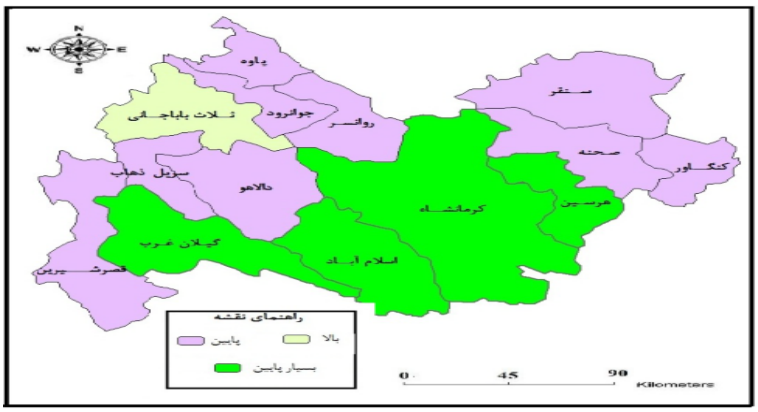

شکل ۷. وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص اجتماعی- درمانی بر اساس نتایج شاخص موریس

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

۴. شاخص زیربنایی و مسکن:

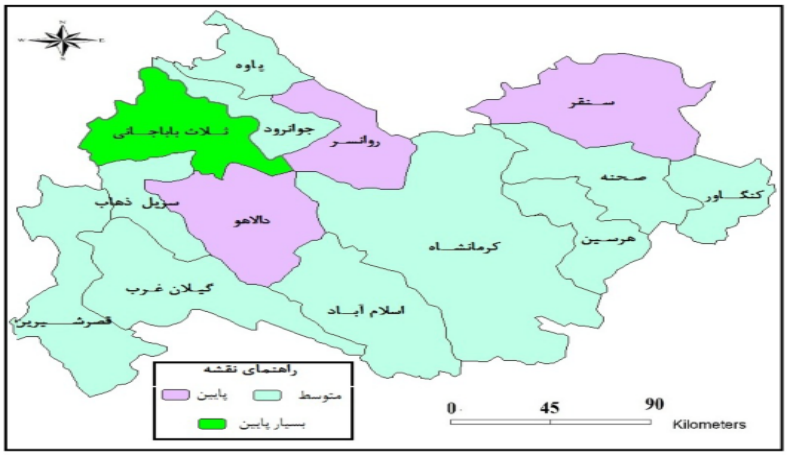
مدل HDI: به لحاظ شاخص زیر بنایی نتایج مدل نشان دهنده آن است که شهرستان ثلاث باباجانی با ضریب توسعه‌یافتگی ۰/۷۹ در سطح بالای توسعه، شهرستان‌های سنقر، دالاهو، قصر شیرین، جوانرود، سرپل ذهاب، صحنه، کنگاور، پاوه و روانسر به ترتیب با ضرایب ۰/۵، ۰/۴۹، ۰/۴۸، ۰/۴۸، ۰/۴۲، ۰/۴۲، ۰/۴۰، ۰/۳۹ و ۰/۳۹ در سطح پایین توسعه و شهرستان‌های هرسین، گیلان غرب، کرمانشاه و اسلام آباد با ضرایب ۰/۳۸، ۰/۳۴، ۰/۳۴ و ۰/۳۴ در سطح بسیار پایینی از توسعه قرار دارند. چنانکه مشاهده می‌شود بر اساس این مدل در سطح استان هیچ شهرستانی در سطح متوسطی از توسعه قرار ندارد (جدول ۱)، (شکل ۸).

شکل ۸. وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص زیربنایی - مسکن بر اساس نتایج مدل HDI

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

شاخص موریس: بر اساس نتایج این شاخص ۱۰ شهرستان کرمانشاه، گیلان غرب، اسلام آباد، هرسین، پاوه، صحنه، سرپل ذهاب، کنگاور، قصر شیرین و جوانرود به ترتیب با ضرایب ۶۶/۸، ۶۶/۱، ۶۶، ۶۲/۲، ۶۱/۸، ۶۰/۳، ۵۸/۵، ۵۸، ۵۲/۵ و ۵۲/۱ در سطح متوسط توسعه و شهرستان‌های روانسر، سنقر و دالاهو با ضرایب ۵۱/۲، ۵۰/۵ و ۴۱ در سطح پایین توسعه و در نهایت شهرستان ثلاث باباجانی با ضریب ۲۱/۵ در سطح بسیار پایینی از توسعه قرار دارد (جدول ۲)، (شکل ۹).

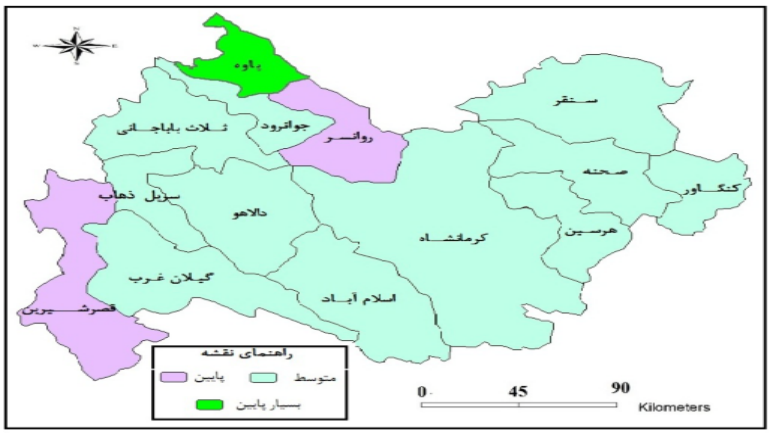

شکل ۹. وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص زیربنایی - مسکن بر اساس نتایج شاخص موریس

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

۵. شاخص آموزشی:

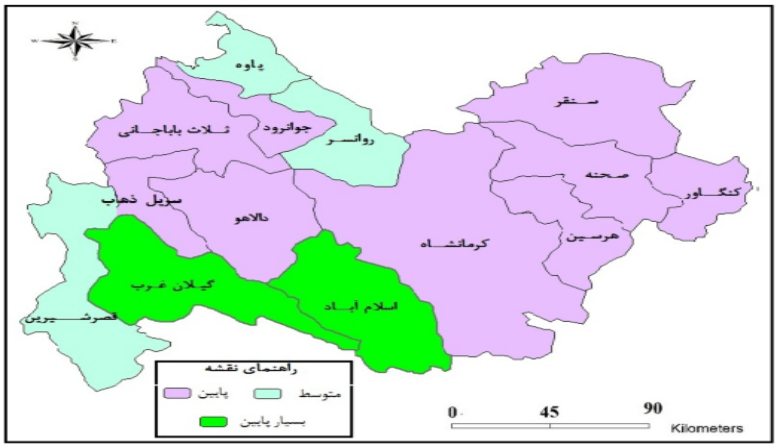
مدل HDI: بر اساس نتایج این مدل در سطح استان هیچ شهرستان در سطح بسیار بالا و بالای توسعه قرار ندارد و ۱۱ شهرستان یعنی شهرستان‌های ثلاث باباجانی، اسلام آباد، جوانرود، دالاهو، سرپل ذهاب، سنقر، صحنه، کرمانشاه، کنگاور، گیلان غرب و هرسین در سطح متوسط توسعه و شهرستان‌های روانسر و قصر شیرین با ضرایب ۰/۴۵ و ۰/۴۲ در سطح پایین توسعه، در نهایت شهرستان پاوه با ضریب ۰/۳۲ در سطح بسیار پایینی از توسعه قرار دارد (جدول ۱)، (شکل ۱۰).

شکل ۱۰. وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص آموزشی بر اساس نتایج مدل HDI

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

شاخص موریس: بر اساس نتایج این مدل ۳ شهرستان پاوه، قصر شیرین و روانسر با ضرایب ۶۸/۵، ۵۸/۳ و ۵۵/۷ در سطح توسعه متوسط و شهرستان‌های جوانرود، صحنه، هرسین، دالاهو، سنقر، کنگاور، سرپل ذهاب، کرمانشاه و ثلاث باباجانی در سطح توسعه پایین و تنها دو شهرستان گیلان غرب و اسلام آباد با ضرایب ۳۷/۴ و ۳۵/۱ در سطح بسیار پایین توسعه قرار دارند (جدول ۲)، (شکل ۱۱).

شکل ١١. وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص آموزشی بر اساس نتایج شاخص موریس

(منبع: نویسندگان، ١٣٩۴)

جدول ١. وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص‌های مختلف توسعه بر اساس نتایج مدل HDI

شهرستان	اقتصادی	بهداشتی درمانی	اجتماعی- جمعیتی	زیربنایی- مسکن	آموزشی
اسلام آباد	۰/۳۲	۰/۵۵	۰/۵۴	۰/۳۴	۰/۶۵
پاوه	۰/۷۲	۰/۳۹	۰/۴۶	۰/۳۹	۰/۳۲
ثلاث. ب	۰/۸۷	۰/۵۳	۰/۸۰	۰/۷۹	۰/۶۰
جوانرود	۰/۷۴	۰/۳۷	۰/۵۶	۰/۴۸	۰/۵۲
دالاهو	۰/۵۷	۰/۴۱	۰/۷۰	۰/۴۹	۰/۵۵
روانسر	۰/۵۶	۰/۵۴	۰/۶۹	۰/۳۹	۰/۴۵
سرپل ذهاب	۰/۶۹	۰/۶۰	۰/۶۰	۰/۴۲	۰/۵۷
سنقر	۰/۵۹	۰/۴۹	۰/۵۷	۰/۵	۰/۵۶
صحنه	۰/۴۳	۰/۴۲	۰/۶۲	۰/۴	۰/۵۳
قصر شیرین	۰/۵۰	۰/۴۹	۰/۶۲	۰/۴۸	۰/۴۲
کرمانشاه	۰/۴۵	۰/۶۱	۰/۲۹	۰/۳۴	۰/۵۹
کنگاور	۰/۴۶	۰/۵۰	۰/۴۸	۰/۴۲	۰/۵۷
گیلان غرب	۰/۷۲	۰/۵۶	۰/۵۶	۰/۳۴	۰/۶۳
هرسین	۰/۶۷	۰/۶۱	۰/۵۹	۰/۳۸	۰/۵۳

(منبع: نویسندگان، ١٣٩۴)

جدول ٢. وضعیت شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص‌های مختلف توسعه بر اساس نتایج شاخص موریس

شهرستان	اجتماعی جمعیتی	شهرستان	زیربنایی- مسکن	شهرستان	اقتصادی	شهرستان	بهداشتی- درمانی	شهرستان	آموزشی
کرمانشاه	۷۱	کرمانشاه	۶۶/۸	اسلام آباد	۶۸/۸	جوانرود	۶۳/۵	پاوه	۶۸/۵
پاوه	۵۴/۲	گیلان غرب	۶۶/۱	صحنه	۵۷/۶	پاوه	۶۱/۲	قصر شیرین	۵۸/۳
کنگاور	۵۲	اسلام آباد	۶۶	کرمانشاه	۵۵/۶	دالاهو	۵۹/۶	روانسر	۵۵/۷
اسلام آباد	۴۶/۹	هرسین	۶۲/۲	کنگاور	۵۴/۸	صحنه	۵۸/۷	جوانرود	۴۸
جوانرود	۴۴/۸	پاوه	۶۱/۸	قصر شیرین	۵۰/۶	سنقر	۵۱/۵	صحنه	۴۷/۸

گیلان غرب	۴۴/۲	صحنه	۶۰/۳	روانسر	۴۴	قصر شیرین	۵۰/۶	هرسین	۴۷/۱
سنقر	۴۳/۳	سرپل ذهاب	۵۸/۵	دالاهو	۴۳/۹	کنگاور	۵۰	دالاهو	۴۵/۲
هرسین	۴۱/۸	کنگاور	۵۸	سنقر	۴۱/۱	ثلاث. ب	۴۷/۵	سنقر	۴۴/۳
سرپل .ذ	۴۰/۵	قصر شیرین	۵۲/۵	هرسین	۳۳/۹	روانسر	۴۶/۷	کنگاور	۴۳/۴
صحنه	۳۸/۶	جوانرود	۵۲/۱	سرپل ذهاب	۳۱/۹	اسلام آباد	۴۵	سرپل ذهاب	۴۳/۴
قصر .ش	۳۸/۱۸	روانسر	۵۱/۲	گیلان غرب	۲۸/۹	گیلان غرب	۴۴/۲۵	کرمانشاه	۴۱/۵
روانسر	۳۱/۵	سنقر	۵۰/۵	پاوه	۲۸	سرپل ذهاب	۴۰/۳	ثلاث. ب	۴۰/۱
دالاهو	۳۰	دالاهو	۴۱	جوانرود	۲۶/۸	هرسین	۳۹/۶	گیلان غرب	۳۷/۴
ثلاث. ب	۲۰	ثلاث. ب	۲۱/۵	ثلاث. ب	۱۳/۱	کرمانشاه	۳۹/۱۲	اسلام آباد	۳۵/۱

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

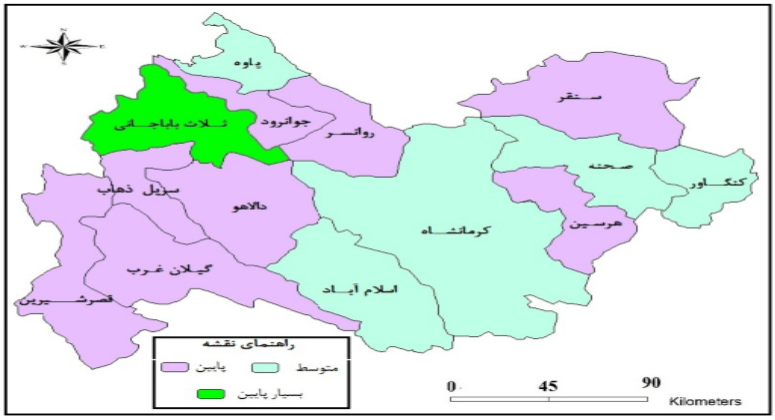
۶. مقایسه شهرستان‌های استان بر اساس کل شاخص‌ها

مدل HDI: بر اساس نتایج این مدل در سطح استان هیچ شهرستانی در وضعیت توسعه بسیار بالا و بالا قرار نمی‌گیرند. شهرستان‌های کرمانشاه، پاوه، اسلام آباد، صحنه، کنگاور دارای سطح توسعه‌یافتگی متوسط، بیشتر شهرستان‌های استان یعنی قصر شیرین، روانسر، جوانرود، دالاهو، سنقر، هرسین، گیلان غرب و سرپل ذهاب به ترتیب با ضرایب ۰/۵۰، ۰/۴۸، ۰/۴۷، ۰/۴۶، ۰/۴۶، ۰/۴۵، ۰/۴۴ و ۰/۴۳ در سطح توسعه‌یافتگی پایین و در نهایت ثلاث باباجانی با ضریب ۰/۲۹ در سطح بسیار پایین توسعه قرار دارد (جدول ۳)، (شکل ۱۲).

جدول ۳. وضعیت شهرستان‌ها به لحاظ کل شاخص‌ها بر اساس مدل HDI

شهرستان	اسلام آباد	پاوه	ثلاث ب	جوانرود	دالاهو	روانسر	سرپل ذهاب	سنقر	صحنه	قصر شیرین	کرمانشاه	کنگاور	گیلان غرب	هرسین
HDI	۰/۵۲	۰/۵۵	۰/۲۹	۰/۴۷	۰/۴۶	۰/۴۸	۰/۴۳	۰/۴۶	۰/۵۲	۰/۵۰	۰/۵۵	۰/۵۲	۰/۴۴	۰/۴۵

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

شکل ۱۲. وضعیت شهرستان‌ها به لحاظ کل شاخص‌ها بر اساس مدل HDI *(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)*

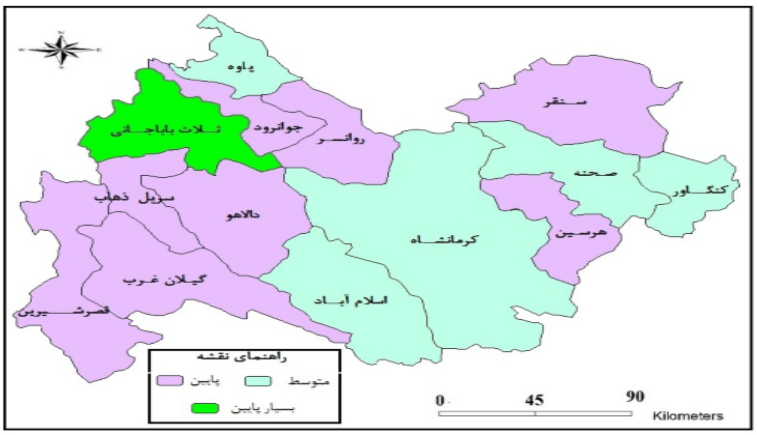
شاخص موریس: یافته‌های شاخص موریس در بررسی سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان بر اساس کل شاخص‌ها به طور واضحی همان نتایج مدل HDI را نشان می‌دهد یعنی در سطح استان هیچ شهرستانی در وضعیت توسعه بسیار بالا و توسعه یافته قرار نمی‌گیرد و شهرستان‌های پاوه، کرمانشاه، صحنه، اسلام آباد و کنگاور

با ضرایب ۵۴/۷۴، ۵۴/۰۴، ۵۲/۶، ۵۲/۳۶ و ۵۲/۳۱ در سطح متوسط توسعه و شهرستان‌های قصر شیرین، جوانرود، سنقر، روانسر، هرسین، گیلان غرب، دالاهو و سرپل ذهاب با ضرایب ۵۱/۶، ۵۰/۰۳، ۴۷/۰۷، ۴۶/۱۴، ۴۵/۸۲، ۴۴/۹۲، ۴۴/۱۷ و ۴۳/۹۴ دارای سطح توسعه‌یافتگی پایینی می‌باشند و در نهایت شهرستان ثلاث باباجانی با ضریب ۲۸/۴۴ در سطح بسیار پایینی از توسعه قرار دارد (جدول ۴)، (شکل ۱۳).

جدول ۴. وضعیت شهرستان‌ها به لحاظ کل شاخص‌ها بر اساس شاخص موریس

شهرستان	اسلام آباد	پاوه	ثلاث باباجانی	جوانرود	دالاهو	روانسر	سرپل ذهاب	سنقر	صحنه	قصر شیرین	کرمانشاه	کنگاور	گیلان غرب	هرسین
HDI	۵۲/۳۶	۵۴/۷۴	۲۸/۴۴	۵۰/۰۳	۴۴/۱۷	۴۶/۱۴	۴۳/۹۴	۴۷/۰۷	۵۲/۶	۵۱/۶	۵۴/۰۴	۵۲/۳۱	۴۴/۹۲	۴۵/۸۲

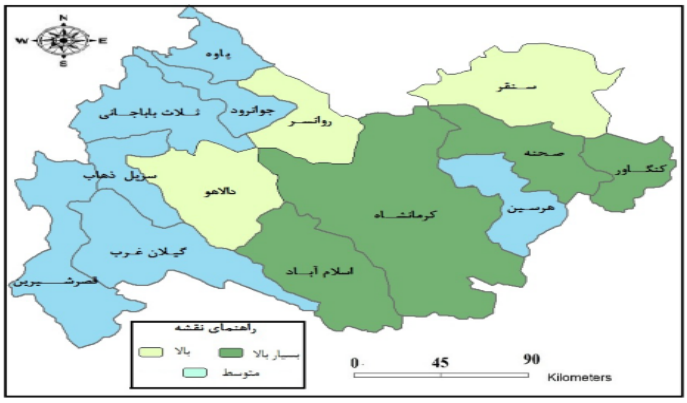
(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

شکل ۱۳. وضعیت شهرستان‌ها به لحاظ کل شاخص‌ها بر اساس شاخص موریس *(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)*

۷- تلفیق نقشه‌های نهایی و ارایه نقشه پیشنهادی

یافته های پژوهش بیانگر آن بود که در هر دو مدل موریس و HDI شهرستان‌های استان دارای وضعیت مناسبی به لحاظ توسعه نمی‌باشند بنابرین باید با انجام دادن یک برنامه ریزی میان مدت (۲ تا ۵ سال) ابتدا بتوان وضعیت شهرستان‌ها را به طور نسبی (نسبت به هم) بهبود بخشید سپس با انجام دادن یک برنامه ریزی بلندمدت وضعیت کل شهرستان‌ها را بهبود بخشید. بنابرین بر این اساس نقشه زیر به عنوان نقشه پیشنهادی برنامه میان مدت طراحی شده است.

شکل ۱۴. نقشه پیشنهادی توسعه شهرستان‌های استان کرمانشاه بر اساس ۲ مدل موریس و HDI

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۴)

نتیجه گیری

در کنار آرمان توسعه و پیشرفت در فرایند برنامه‌ریزی، وجود تعادل و هماهنگی بین نواحی مورد نظر در برخورداری از مواهب توسعه امری ضروری است. هدف از انجام این پژوهش همان‌گونه که در مقدمه بیان شد ضمن بررسی وضعیت توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه با استفاده از مدل HDI و شاخص موریس، مقایسه نمودن نتایج یافته‌های این دو مدل با همدیگر می‌باشد. به طور کلی تحلیل و بررسی رابطه بین شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش بیانگر آن است که اگر قصد بر آن باشد که وضعیت کلی توسعه‌یافتگی یک منطقه مشخص شود باید کل شاخص‌ها که نشان دهند وضعیت توسعه و پیشرفت یک منطقه است انتخاب شود و از طریق یک شاخص مثلا اقتصادی نمی‌توان با قاطعیت مشخص کرد که یک منطقه وضعیت مناسب، یا نامناسبی به لحاظ توسعه‌یافتگی دارد. همچنین در انتخاب متغیرهای مربوط به یک شاخص باید کاملا دقت شود و متغیرهای انتخاب شود که بیانگر تمام جنبه‌های توسعه باشد انتخاب شود یعنی نه تنها متغیرهای مربوط به شهر، متغیرها مناطق روستایی نیز در نظر گرفته شود. در این پژوهش با عنایت به این موضوع و مطالعه کتاب‌ها و مقالات متعدد در زمینه توسعه، کل شاخص‌ها و متغیرهای مربوط به آن طوری انتخاب شده‌اند که بیانگر تمام جنبه‌های توسعه باشند. به طور کلی نتایج حاصل از پژوهش بیانگر آن است که شهرستان‌های استان به لحاظ توسعه در وضعیت مناسبی به سر نمی‌برند، زیرا یافته‌های هر دو مدل نشان داد به لحاظ مجموع شاخص‌ها در سطح استان هیچ شهرستان توسعه یافته‌ای وجود ندارد، و شهرستان‌های کرمانشاه، پاوه، اسلام آباد، صحنه، کنگاور دارای سطح توسعه‌یافتگی متوسط، بیشتر شهرستان‌های استان یعنی قصر شیرین، روانسر، جوانرود، دالاهو، سنقر، هرسین، گیلان غرب و سرپل ذهاب دارای سطح توسعه‌یافتگی پایینی می‌باشند و در نهایت شهرستان ثلاث باباجانی در سطح بسیار پایینی از توسعه قرار دارد. بنابراین فرضیه اول (شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ شاخص‌های مختلف توسعه دارای وضعیت نامناسبی هستند) تایید می‌شود. اما به لحاظ بررسی تک تک شاخص‌ها (مثلاً تنها شاخص اقتصادی) نمی‌توان به نتایج حاصل از مدل HDI تکیه کرد، زیرا شهرستان ثلاث باباجانی با وصف آن که به لحاظ تمام شاخص‌ها در وضعیت نامناسب‌تری نسبت به دیگر شهرستان‌ها استان قرار دارد طبق نتایج مدل در وضعیت مناسب‌تری نسبت به دیگر شهرستان‌ها قرار دارد بنابراین فرضیه دوم (مدل شاخص ترکیبی توسعه انسانی روشی مناسب برای سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه می‌باشد) رد می‌شود. اما شاخص موریس بیانگر حقیقت توسعه در مورد شهرستان‌های استان می‌باشد، زیرا نتایج این مدل بیانگر آن است که شهرستان ثلاث باباجانی سطح بسیار پایینی از توسعه‌یافتگی قرار دارد بنابراین فرضیه سوم (شاخص موریس روشی مناسب برای سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه می‌باشد) تایید می‌گردد.

پیشنهادات

- تعادل بخشی در سازمان فضایی استان کرمانشاه از طریق ایجاد زیرساخت‌ها در نواحی محروم جهت ایجاد کانون‌های جدید توسعه.
- تهیه طرح‌های توسعه و عمران منطقه‌ای و ناحیه ای با تاکید بر برنامه ریزی‌های یکپارچه توسعه شهری و روستایی.
- به منظور فراهم سازی زمینه کلی توسعه استان ضرورت دارد تا از وجود منابع متعدد طبیعی و انسانی در جای جای استان بهره برداری بهینه گردد. همچنین از وجود مرز مشترک با کشور عراق، و نیز پتانسیل های قوی اقتصادی در استان استفاده گردد.
- مبادرت دولت به سرمایه گذاری، برنامه ریزی و اقدامات اساسی در جهت ارتقای استان در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به ویژه در شهرستان های محروم استان ضروری است.
- ارتقاء شاخص‌های کمی و کیفی وضعیت سواد و آموزش و بالا بردن ضریب پوشش تحصیلی در شهرستان‌های محروم.

- بهبود وضعیت اقتصادی و کاهش بیکاری از طریق تمرکززدایی صنعتی از برخی شهرهای بزرگ نظیر کرمانشاه و استقرار آن‌ها در شهرستان‌های محروم.
- متعادل نمودن الگوی فعلی توزیع امکانات و خدمات و تمرکززدایی از برخی از شهرستان ها از جمله کرمانشاه و پاوه، به منظور بهره مندسازی کلیه ساکنان استان از این امکانات و خدمات، برای رسیدن به عدالت اجتماعی و جلوگیری از مهاجرت بی رویه افراد از نواحی اطراف و شهرهای کوچک به شهرهای بزرگتر استان، راهکار مهمی است که بایستی مدنظر مسئولین و برنامه‌ریزان استان قرار گیرد.
- سرمایه گذاری، برنامه ریزی و اقدامات اساسی در جهت ارتقای استان در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و فراهم کردن زمینه های توسعه با بهره برداری از وجود پتانسیلهایی، مانند منابع طبیعی، رشد و توسعه کشاورزی با توجه به تنوع مطلوب آب و هوایی، نیروی انسانی مورد توجه قرار گیرد.
- توانمندسازی بخش‌های بهداشتی- درمانی جهت دست‌یابی همگانی به خدمات درمانی و گسترش پوشش بیمه‌های اجتماعی.

منابع

احمدی شیرکو؛ توکلی مرتضی (۱۳۹۵). ارزیابی و سنجش وضعیت پایداری محله‌ها در شهر سردشت، جغرافیا و آمایش شهری – منطقه ای، شماره ۲۰، ۱۵۳-۱۷۰.

آسایش حسین؛ استعلاجی علی رضا (۱۳۸۲). اصول و روش‌های برنامه ریزی ناحیه‌ای مدل‌ها، روش‌ها و فنون، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شهر ری، تهران.

استانداری کرمانشاه (۱۳۸۹). سالنامه آماری ۱۳۸۹، استان کرمانشاه.

استانداری کرمانشاه (۱۳۹۰). سالنامه آماری ۱۳۹۰، استان کرمانشاه.

اطاعت جواد؛ شجاعی نسب علیرضا (۱۳۹۲). سنجش شاخص‌های توسعه یافتگی در استان‌های کشور طی سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۸، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال سوم، شماره ۱۲، صص ۱۱ – ۲۰.

آهنگری عبدالمجید؛ سعادت‌مهر مسعود (۱۳۸۶). مطالعه تطبیقی سطح توسعه‌یافتگی‌شهرستان‌های استان لرستان به تفکیک بخش‌های اقتصادی و اجتماعی، دانش و توسعه، شماره ۲۱، صص ۱۶۱-۱۶۹.

پادروندی بهزاد (۱۳۹۲). بررسی و سطح بندی وضعیت پایداری شهرستان‌های استان لرستان (پایاننامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه محقق اردبیلی.

پوراصغرسنگاچین فرزام؛ صالحی اسماعیل؛ دیناروندی مرتضی (۱۳۹۲). مقایسه روش های سنجش توسعه پایدار منطقه‌ای با استفاده از شاخص های ترکیبی مطالعه موردی: استان‌های کشور ایران)، پژوهش های محیط زیست، سال ۴، شماره ۷، صص ۴۵ - ۵۸.

تودارو مایکل (۱۳۶۴). توسعه اقتصادی در کشورهای درحال توسعه، ترجمه غلامعلی فرجادی، نشر سازمان برنامه و بودجه، چاپ اول: تهران.

جدیدی میاندشتی مهدی (۱۳۸۳). توزیع متعادل منابع مالی به روش سطح بندی توسعه مناطق، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، شماره ۱۱ و ۱۲، صص ۱۰۷-۱۳۲.

حسین زاده دلیر کریم، (۱۳۸۸). برنامه ریزی ناحیه‌ای، انتشارات سمت: تهران.

حکمت نیا حسن؛ موسوی میرنجف (۱۳۸۳). بررسی و تحلیل روند تغیرات سطوح توسعه و نابرابری‌های ناحیه‌ای در استان یزد (۱۳۵۵-۱۳۷۵) ، جغرافیا و توسعه، شماره ۴، صص ۱۰۱ -۱۱۲.

رضایی محمد رضا؛ عطار محمد امین (۱۳۹۰). سطح بندی میزان برخورداری شهرستان‌های استان فارس به لحاظ شاخص‌های توسعه با استفاده از مدل HDI، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال اول، شماره ۴، صص ۵۳ – ۶۸.

زبردست، اسفندیار، (۱۳۸۰). کاربرد فرایند تحلیل سلسله مراتبی در برنامه ریزی و منطقه ای، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره۱۰، صص ۱۳- ۲۱.

زیاری کرامت الله؛ سعیدی رضوانی نوید؛ بقال صالح پور لیلا (۱۳۸۹). سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی به روش HDI ، فراسوی مدیریت، شماره ۱۲، صص ۷۵- ۹۵.

شیخ بیگلو رعنا (۱۳۹۰). شناسایی مناطق محروم ایران با استفاده از رتبه بندی ترکیبی، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال دوم، شماره هفتم، صص ۵۳- ۷۰

طالشی مصطفی؛ صالحی فرد محمد (۱۳۸۹). سنجش نظام توسعه سکونتگاه‌های روستایی با رویکرد تلفیقی الگوهای سنجش مکانی تاکسونومی و تحلیل عاملی، انجمن جغرافیای ایران، شماره ۲۷، صص ۶۷- ۹۳.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

موسوی میر نجف (۱۳۸۲). سنجش درجه توسعه‌یافتگی نواحی ایران (پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا)، دانشگاه یزد.

نسترن مهین؛ ابولحسنی فرحناز؛ ایزدی ملیحه (۱۳۸۹)، کاربرد تکنیک تاپسیس درتحلیل و اولویت بندی توسعهٔپایدار مناطق‌شهری (مطالعه موردی: مناطق شهری اصفهان)، جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، شماره ۲. صص ۱۰۰- ۸۳.

ویسی ناب فتح‌الله؛ بابایی اقدم فریدون؛ ابراهیم زاده آسمین حسین (۱۳۹۲). تحلیل تطبیقی از وضعیت شاخص توسعه انسانی در کشورهای شبه قاره هند، فصلنامه شبه قاره، سال پنجم، شماره هفدهم. صص ۱۵۳ – ۱۷۰.

Arbakaf, A. (2008), on the Measurement of Service Sector in Urban Economy, Rouledge London.

Bhatia, VK. Rai, SC. (2004), Evaluation of Socio – Economic Development in Small Areas, New Degli .UNDP, Human Development Report, New York, 1991, pp110-230.

Grimm, M. (2008), A Human Development Index by Income Groups, World Development, No. 12, pp. 2527–2546.

Kaya, S. Curran, PJ. (2006) Monitoring urban growth on the European side of the Istanbul metropolitan area. International journal of applied earth observation and geoinformation, No 8, pp 18-25.

Kutcherauer, A. Fachinelli, H. Hucka, M. Skokan, K.Suchaecek, J. Tuleja,P.(2010), VSB – Technical University of Ostrava.

Mirkov, L .(2009), Urban opportunity from sustainable development: Netherlands experience. Journal of urban landscape. 23(6), pp112-120

Miron, D. Alina, M D. Simona, R. (2009), Index of Regional Economic Growth In Post. Accession Romania. Romanian Journal of Economic Forecasting. 9(3), pp 112-124.

Nourry, M. (2008), Measuring Sustainable Development: Some Empirical Evidence Ecological Economics, Vol. 67, pp. 441-456

Shankar, R. Shah, A. (2003), bridging the Economic Divide within Countries: A Scorecard on the Performance of Regional Income Disparities, world Development, No, 31, pp 1421-1441.

UNDP, (2011), Human Development Report, New York.

UNDP, (2010) Human Development Report, New York